

جریدہ علیہ

مشقت جلیلہ اسلامیکہ صریحہ رسمیه سید

۹ جمادی الاخری ۱۳۳۸ و ۲۹ شباط ۱۳۳۶

شعبی سنہ

اون بش کونده بر نشر اولنور

عدد ۵۵

اسلام عالمی و متفکر لری

۱

ابو حامد محمد غزالی

۵

غزالی عتیق :

غزالی نك علوم فلسفیه یی تدقیق — غزالی علم كلامدن سوكره علوم فلسفیه یی تدقیقه قویولور ؛ یقیناً بیلور كه بر علمك منهاسنه وارلمدقچه او علمك فسادینه وقوف حاصل اولمیه جقدر ؛ انسان او علمده اك یوكسك عالمنه مساوی اولور ، حتی مطالعات اعتباریه انك درجه سنی كچرایسه او علم صاحبك مطلع اولمدينی غورینه ، مشكلاتنه مطلع اوله بیلیر ، او علم حقدنه فساد ادعا ایتمی انحق او وقت موافق حقیقت اوله بیلیر . غزالی بوجهته شمدی به قدر علماء اسلافدن صرف عنایت و همت ایتمش هیچ بر کیمسه کورمدیکنی بیان ایدور . غزالی نك بیانی وجهله متکلمین فلاسفه یی ردایله مشغول اولدقلرندن حقایق اموردن ، جواهر و اعراض احکامندن بحث ایدرلر ایدی ؛ انحق کتب کلامیه ده فلاسفه نك معقد و متناقض بر طاقم سوزلری بولنور ایدی ، بو سوزلره غافل بر عامی نك بیلله الدانسی ظن اولونمز ایدی ؛ زرده قالیر كه دقایق علوم ادعا ایدن بر ذات ، بر فیلسوف بو کی سوزلره الدانمش اولسون ؟

بر مذهبی اکلامقسنزین ، کنه و حقیقته واصل اولمقسنزین اومذهبی رده قالدشمق ، عادتاً کور کورینه اوق آتمق ، قاراندغه قویور صیقمق در . غزالی متکلمینک فلاسفه به عزو اولنان اولنان سوزلرینی مجرد سماع ایله رد ایدوب اتقان ایله ، تفهم و تبیین ایله رد ایتدکلرینی بیلور ایدی . بوندن ناشی فلسفه به هوس و نشاطی آرتدی . بر استاددن تعلم ایتکمسزین مجرد کتب فلسفیه یی مطالعه ایله فلسفه تحصیلنه قویولدی . مدرسه نظامیه ده علوم شرعیه به عائد اولان تصنیفات و تدریساتدن فارغ اولدیننی زمانلر عزم قوی ایله ، نشاط متوالی ایله چالشدی ، چالادی . حالبوکه او صرملرده بغدادده حلقه تدریسنده تام اوچوز طلبه بولنور ایدی .

غزالی اختلاس ایتدیکی بواقانده مجرد مطالعه ایه ایگی سندن آز برمدتده فلاسفه نك منتهای علومنه واصل اولدی ؛ فنون فلسفیه یی هر کیم اولور ایسه اولسون آنسکه مذاکره ایدر ایدی . نته کیم برکون مشهور عمرالحیامه کیتدی . اکا نقاط فلکدن برینک قطبیت ایچون تعیین اولنوب دیگر نقطه لرینک تعیین اولونما مسنده کی سبب ترجیحی صورددی . عمرالحیام فنون فلسفه ده متبحر ایدی . فقط افاده و تعلیمده قاصر اولمغله جوابه « حرکه هانکی مقوله دندر [۱] » سوزیه باشلادی ، برچوق مقدمات بعیده سرد ایتدی ، تاکه اوکلین اذانی اوقوندی ، غزالی « قد جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل كان زهوقا [۲] » دیه رك قالدی یور یوردی .

غزالی بر سنه قدر تفکر ایه ، غورینی ، مسائل مشکله سنی ارشدیرمق ایه مشغول اولدی . افاده سی وجهله فلاسفه نك تلبیس لرینه و تحقیق و تخیل لرینه شبهه قالمیه حق مرتبه ده مطلع اولدی . فلسفه نك قشر و لبی [۳] تمیز ایتدی . اسرار فلسفیه یی کشف ایتدی ، مرام فلاسفه یه مطاع اولدی .

فلاسفه اول امرده ریاضیات ایه تعلیم و تعلیمی شرط ایتش لر ایدی . چونکه نفس برهان ایه الفت ایده جك ، نفسده ذوق برهان مترقی اوله جق ایدی ، بالنتیجه نظریات دقیقه ده حق قولایقله ادراك اولنه جق ایدی .

غزالی ده بو شرطه رهایت ایدر ك اولای ریاضیانه ، ثانیاً منطقده ، ثالثاً طبیعیات والهیهاته نظر ایتدی ، اخلاقیات و سیاسیات ایه تدقیقاتی ختامه ایردردی .

بوصره لرده خلق فلسفه حقنده ایکی مقابل حزبه آیرلش ایدی : بر قسمی فلاسفه نك بتون علومنی ، حتی برهانی جلی ، محقق بدیهی اولان قسمی ده انکار ایدر ایدی . دیگر قسمی ایسه مجرد تقلید و حسن ظن ایه فلاسفه دن ایشدکاری هر سوزی همان قبول ایلر ایدی . غزالی طبعنده کی بغض استبعاد ، استقلال فکر ، حریت نظر میلی ایه هر ایکی مقابل حزبه علمی بر حرب آچدی .

[۱] مقوله (Catégorie) مقابل اولوب جمی مقولات کلیر . مقولات موجودات ممکنه نك

اجناس عالییه سی دیمکدر .

[۲] حق کلدی ، باطل مضمحل اولدی ، محققدرکه باطل مضمحل اولور .

[۳] ایچنی ، طیشنی .

متعصب اولان برنجی فرقه‌یی شویله رد ایتدی : فلاسفه‌یه نسبت ایدیلان هر علمی انکار ایله ، فلاسفه‌نک هر سوزلرنده ، حق خسوف و کسوف حقنهدده غلط ادعای ایله دینه نصرت اولونمق ایستیرسه ، «فلاسفه‌نک هر سوزلری مخالف شرعدر» زعمنده بولینیلیرسه دینک مناسی جهل ، برهانی انکاردن بشقه برشی اوله‌ماز ؛ بونک ایسه فسادنده هیچ بروجله شبهه یوقدر . ریاضیات وامثالی اولان برهانیتی انکار ایله اسلامه نصرت اولنور زعمنده بولنان کیمسه دینه قارشو پک بیوک برجنایت ایشله‌مش اولور . چونکه شرایعده بوعلومه ، بوعلومده شرایعه معارض اوله‌ج ، هیچ برشی یوقدر . برهانک مؤدی اولدینی نتایج دین صحیحه فصل معارض اولور ؟ حق حقه ضد اولورمی ؟

حسن ظن ایله فلاسفه‌یه قایلان ایکنجی فرقه «دین حق اولسه علملری دقیق ، عقللری متین اولان فلاسفه‌یه فصل خفی اولور؟» دیور ایدی . غزالی اعتقادلرنده بشقه راستدادگاهلری اولیه‌رق مجرد بوقدر بر ذهاب‌ایله‌حقدن یوزچورمش ، ضالته‌دوشمش برحق کیمسه‌لری کورمکه بونوع مقلدلری ده شدله رد ایش ایدی . غزالی بونلری ایکی وجهله رد ایدیور ایدی : برکره «فلاسفه‌اللهده ، یوم آخرده ایمان ایدر» دیور ، فلاسفه‌نک بوایکی اصلی انکار ایتدکلرینی ، الحق تفصیل خصوصنده اختلافده بولندکلرینی ایلرو سوربور ایدی . برکرده «بریده حقه اصابت ایدن ذات هر یردهده حقه اصابت ایدرمی ؟ علم فقهده حاذق اولان ذات علم طبعده حاذق اولورمی ؟ طبعیانه‌جاهل اولان کیمسه‌نک علم نخودهده جاهل اولسی لازم کلیرمی ؟ هر صنعتک براهلی واردر . برصنعتده حاذق اولان ذات صنایع سائردهده حاذق اولورمی ؟ ریاضیانه‌اتقان صاحبی اولان ذات الهیانه‌ده اتقان صاحبی اولورمی؟» دیور ایدی .

حزب ثانی کندی ظنلرنجه فاضل اولان برجماعته ملاقی اولیورلر ، اوجماعت صرهنه دیزلیورلر ؛ جمهور وجماعت رتبه‌سندن یوکسک برمرتبه‌یه چقیورلر ، آبا واجدادلرینک دینلرینه قناعتدن واز کچورلر ایدی

حالبوکه بوده تقلیددر ، همده تقلیدک اشعی‌در ، برتقلیددن دیگر برتقلیده انتقالی خوش کورن ، نفسی بحث واستدلال رتبه‌سنه چقارده‌میان برکیمسه‌نک مرتبه‌سی پک عادی برمرتبه‌در . عوامده‌کی بلاهت بودرکه‌دن ، بوفضیحه‌دن چوق یوکسکدر . بلاهت فطانت سقیمه‌دن ، اعمی بصیرت سقیمه‌دن زیاده سلامته یاقیندر .

خلاصه غزالی كرك قبول خصوصصنده ، كرك رد خصوصصنده آنحق برهانی قبول
ایدیور ایدی . « لیهلك من هلك عن بینة ویحي من حی عن بینة » [۱]

*
* *

غزالی فلاسفه فی اختلاف مذهبلیله برابر باشلیجه دهریون ، طبعیون ، الهیون ،
قسملرینه آریور ، هر برینی شویله بیان ایدیور : [۲]
۱ — دهریون — دهریون قدامان برطائفه دركه مدبر عالم وقادر وصانع تعالی
انكار ایدرلر ، « عالم اوله لیدبری ، ازلا بویهله جه بنفسه موجوددر ، برصانعك اثرصنعی
دكلدر ، ازلدنبری حیوان نطفه دن ، نطفه ذی روح دن بویهله جه حاصل اولوب طورمشدر ،
ابدیآده بویهله اولوب كیده جكددر » زعمنده بولنورلر . دهریه صانعی ده ، یوم آخری ده انكار
ایدنلردر دهریه زناده در [۳]

۲ — طبعیون — طبعیون [۴] برطائفه دركه اكثریا عالم طبعیتدن وعجائب حیوان و نباتدن
بحث ایدرلر حیواناته عائد اولان تشریح اعضا علمنه چوقه طاله رق صنع الهیك عجائبی ،
بدائع حكمتی كوریورلر ، بوكا مبنی فایات ومقاصد اموره مطالع برقادر حكیمی اعترافه
مجبور اولیورلر ، فی الواقع علم تشریحی ، منافع اعضایی مطالعه ایدن كیمسه بو علمده بنیه
حیوانك ، خصوصا بنیه انسانك بانیسنده کی كمال تدبیری بالضروره بیلیر ، شوقدركه طبعیون
طبیعتله چوق اوغراشدق لرندن قوای حیوانیه ك قوام وحصولنده اعتدال مزاجك تاثیر
عظمینی كوریورلر ، قوه عاقله انسانیه فی مزاج انسانه تابع ظن ایدیورلر ، بوكا مبنی مزاجك
بطالانیله ، انعدامیله قوه عاقله ك بطالانیه ، منعدم اولدیغنه قائل اولیورلر « برشی منعدم
اولونجه معدومی اهاده معقول اولماز ، برشی فنا بولدقن صوكره بردها وجود بولماز »
دیورلر .

[۱] مآل شریفی : هلاك اولان عن بینة (برهان ایله) هلاك اولمق ایچون ، حیات بولانده
عن بینة (برهان ایله) حیات بولمق ایچون
[۲] دهریونی ده ایکی قسمه ایریورلر : معطله ، سوفسطاییه . ذیمقراطیس معطله دن ، پروتاگورا
سوفسطاییه دن ایدی .
[۳] زناده زندیقك جعیدر زندیق صدر اسلامده مناقق ، دینسزمعنا لرنده استعمال اولومش ایدی
[۴] انكسیپانس كبی .

طبیعیون جناب حقہ ایمان ایدر لر ایسه ده نفسک فنا بولوب عودت ایتیه جکنه ذاهب اوله رق آخرتی ، جنت وناری و قیامت و حسابی انکار ایدر لر ، انلرجه طاعت ایچون ثواب ، معصیت ایچون عقاب قالمیور . طبیعیون ده زنادقه در . چونکه اصل ایمان ایمان بالله و ایمان بالیوم الآخر در . طبیعیون اللهه و صفاته ایمان ایتشلر ایسه ده یوم آخری انکار ایتدکر ندن زنادقه اولیور لر .

۳ — الهیون — الهیون سقراط ، افلاطون ، ارسطو کی متأخرین فلاسفه در . الهیون طبیعیون و دهر یونی رد ایدرک بشقه لرینه حاجت براقیه جق مرتبه ده فضیحه لرینی میدانه قویدیلر . ارسطو کندن اول کلان الهیونی ده رد ایدوب هپسندن متبری اولدی ، مع مافیه ارسطو ده ده کفر و بدعتلردن بقیه قالدی .

ارسطونک علمنی اهل اسلامه تمامیه نقل ایدن متفلسفه [۱] اسلامین ایچنده ابن سینا ایله فارابی در . دیکر لرینک نقللری مطالعه ایدن ذاتک قلبی تشوشدن قور تیلهمیه جق درجه ده تحلیط و تخیطدن [۲] خالی دکدر . برکیمسه — مطالعه می تشوش قلبی تولید ایتکله — اکلامدینی شیئی فصل رد ویا قبول ایدر ؟ . ابن سینا و فارابی نک نقللرینه کوره ارسطو فلسفه سی اوچ قسمه منقسم اوله جق ؛ برقسمنده انلری تکفیر ، برقسمنده انلری تبذیر واجب اوله جق ، دیکر برقسمنده ایسه اصلاً انکار واجب اولیه جقدر .

غزالی ارادینی مقصده کوره علوم فلاسفه یی التی قسمه آریور : ریاضیات ، منطقیات ، طبیعیات ، الهیات ، سیاسیات ، خلقیات (اخلاق) .

۱ — ریاضیات — غزالی نک بیانی وجهله ریاضیات حساب ، هندسه ، هیئت علملرینه متعلق اولان علومدر . ریاضیاتدن هیچ برشی نفیاً و اثباتاً امور دینه یه تعلق ایتمز ، ریاضیات امور برهانیه اولوب فهم و معرفتدن صوکر . انکارلرینه مجال قالماز . انجق ریاضیاتده ایکی آفت واردر :

برنجی آفت — ریاضیات بیلانلر ده ظهور ایدر . ریاضیاتنه نظر ایدن ذات دقایق ریاضیه یه ، براهین ریاضیه نک ظهور و وضوحه حیران اولورده کندنده فلاسفه حقمنده حسن اعتقاد حاصل

[۱] غزالی نک تعبیری وجهله .

[۲] ذهنی قارشدرمق ، فساد اوغراتمق

ایدر. ظن ایدر که فلاسفه نك بتون علوم ریاضیات کبی واضح، برهانی در. صو کره فلاسفه نك بین الناس متداول اولان کفر لرینی، تعطیل لرینی، شرعه اولان تهاون لرینی [۱] ایشیدنجه اوده تقلید محض ایله کفره دوشر «دین حق اولسه ایدی علمده بو قدر تدقیقات کوسترن ذواته خفی قالماز ایدی» دیر. تسامع [۲] ایله کفر لرینی، انکار لرینی بیلنجه «حق انجق دینی انکاردن عبارتدر» دیه استدلاله قالدیشیر. فلاسفه نك ریاضیاتده سوزلری برهانی ایسه ده الهیاتده سوزلری تخمینی در. انلره «بونک بویله اولدیغنی انجق فلسفه یه بطالانلر بیلیر، فلاسفه یی تجربه ایدنلر بیلیر» دینسه انلر بوسوزمه قولاق اصمازلر؛ هوا وهوس غلبه سی، بطالت ارزوسی، عقلادن کچنمک سوداسی کبی برطاق سائقه لر ایله فلاسفه یه هر علمنده حسن ظنده اصرار ایدر طور لرلر. آفت ثانیه — اسلامک صدیق جاهلنده ظهور ایدر. جاهل دوست مجرد دین اسلامه نصرت مقصدیله ریاضیاتی انکاره قالدیشیر، بویولده انکارلر فلسفه یی برهان قاطع ایله بیان «اسلامیتک مناسی جهل، انکار برهاندن عبارتدر» دیان کیمسه لرك قولاق لرینه ایریشدکجه فلسفه یه اولان محبتلری، اسلامه اولان بغض ونفرتلری آرتار، بونلر دینه قارشو جنایت ومضرتده بولنانلردر.

ومن العداوة ما ينالك نفعه * ومن الصداقة ما يضر ويؤلم [۳]

دارالحکمة الاسلامیه اعضاستندن

ازمیرلی

اسماعیل حق

[۱] حقیر کورمک

[۲] شوندن بوندن ایشتمک

[۳] بعض عداوت منفعته بادی اولور، بالعکس بعض صداقت الم ضرری موجب اولور.